

jan marie peters over de binnenkant van de beeldcultuur

willem hesling

Het huidig debat rond de vraag wat het betekent om een 'geletterd' lid van de samenleving te zijn, heeft zich de afgelopen jaren gestructureerd rond een tweetal uitdagingen aan het adres van de traditionele culturele machtsstructuren. Aan de ene kant bestaat die uitdaging uit een aanval op het gecanoniseerde, westerse cultuurgoed, dat niet langer wordt gezien als zijnde van universele waarde, maar als de reflectie van de belangen van een dominante sociale klasse. In aanvulling daarop zijn we aan de andere kant getuige van het feit dat de taal (in al zijn expressieve en niet-expressieve bestaansvormen) door de opkomst van nieuwe media als film, televisie en video steeds meer moeite heeft om haar gepriviligieerde functie van cultuurdrager te vrijwaren. Dat het hier niet om een zuiver theoretisch en belangeloos debat gaat, moge afgeleid worden uit het feit dat de uitkomst ervan enorme implicaties zal hebben voor de invulling van de idee van 'geletterd zijn' en de eisen die gesteld zullen worden aan het onderwijs. In het licht van met name de laatste constatering is het ronduit bedroevend te moeten vaststellen dat binnen genoemd debat de bemoeienis met de zgn. 'beeldcultuur' doorgaans gegoten wordt in de vorm van een slecht beargumenteerde aanklacht, die maar al te vaak gekenmerkt wordt door normatief denken en angstreacties.

Het is dan ook, hoe goed de bedoelingen (of gaat het hier inderdaad eerder om een machtsstrijd?) achter al deze bekommernis om het teleurgaan van een 'leescultuur' ook moge zijn, hoog tijd dat

iemand van het formaat van Peters zich in de discussie mengt. Niet dat het de eerste maal is dat de auteur zich in één van zijn vele uiteenzettingen over het beeld en de beeldmedia heeft moeten verbazen over de gemakzucht waarmee door anderen over het beeld gedacht en geschreven wordt. Men leze er in dat opzicht de inleiding van zijn in 1971 gepubliceerde *Theorie van de audiovisuele communicatie* nog maar eens op na.

Terecht heeft de auteur, theoreticus die hij altijd geweest is, deze keer expliciet stelling willen nemen. De kwaliteit van het betoog dat Peters ter ondersteuning van zijn visie aanvoert, doet hem meteen ver uitstijgen boven het niveau van de meeste andere deelnemers, of zij nu 'pro' of 'contra' de beeldcultuur zijn. Dit heeft vooral te maken met zijn aanpak. In plaats van de discussie nog maar weer eens te belasten met een reeks ongenueanceerde en nauwelijks beargumenteerde vooroordelen, kiest de auteur voor een meer zinvolle weg. Niet het al of niet juiste gebruik van de beeldmedia (dat gebruik situeert zich volgens hem aan de *buitenkant* van de beeldcultuur) staat bij hem centraal, maar een beschrijving van de mogelijkheden van het beeld in relatie tot het menselijke denken. Dit betreft dan de *binnenkant* van de beeldcultuur, een concept dat hij ontleent aan het werk van de filosoof Gilbert Ryle.

Peters wil het dus niet zozeer hebben over het produkt (wellicht omdat over smaak zo moeilijk te twisten valt, wellicht ook omdat men in deze zo dikwijls de fout maakt dóór te redeneren van de banaliteit van het produkt naar de banaliteit van het medium zelf), maar over de aard van het beeld als zodanig, en dan vooral de potenties van de vorm van dat beeld. De rijkdom van die vorm staat volledig los van de banale inhoud die er soms in wordt verpakt. Hiermee verdedigt Peters overigens niet de stelling dat beeldmedia hun rijke vormmogelijkheden altijd inhoudelijk misbruiken, hetgeen alleen al moge blijken uit het feit dat de auteur in zijn hele tekst voortdurend

(met name filmische) voorbeelden weet aan te halen die getuigen van de inhoudelijke rijkdom van de mediale beeldcultuur.

Centraal doel van het boek is aantonen dat het kijken naar beelden (en naar audiovisuele beelden in het bijzonder) een vorm van denken is, ja, dat er met het maken en bekijken van dergelijke beelden *diverse* vormen van verbeeldend denken gemeoid zijn. Denken, zegt Peters, wordt doorgaans geassocieerd met het verbale, alhoewel de meesten een vaag gevoel hebben dat ook het bekijken van een schilderij of een beeldhouwwerk een vorm van geestelijke activiteit inhoudt. Dat hetzelfde het geval zou kunnen zijn bij het bekijken van bijvoorbeeld film- en televisiebeelden, lijkt voor de meesten een al te vreemde gedachte.

Peters behandelt in de van hem bekende elegante en heldere schrijfstijl een veelheid aan thema's. Hoofdstuk voor hoofdstuk worden de karakteristieken en communicatieve mogelijkheden van dat beeld, dat op het eerste gezicht niet veel meer lijkt te zijn dan een ongemedieerde reflectie van de werkelijkheid, ontrafeld. Komen achtereenvolgens aan bod: de psychologie van de beeldperceptie in het algemeen en die van het audiovisuele beeld in het bijzonder, de affectieve relatie van de kijker tot het beeld, de persuasieve mogelijkheden van het beeld, een historisch overzicht van het expressieve gebruik van de beeldvorm in de speelfilm, de beeldsemiotiek, het filmische en literaire vertellen.

In een interessant laatste hoofdstuk worden nog eens uitgebreid een aantal klassieke vooroordelen tegenover het (mediale) beeld bediscussieerd en ontkracht. Tegenover het zgn. semantische onvermogen van het beeld in vergelijking met de verbale taal (Peters preciseert hier zelf en geeft aan dat het vooral gaat om een onvermogen tot abstractie: "Het beeld blijft altijd onderworpen aan de zwaartekracht van de zicht- en hoorbare wereld") argumenteert de auteur dat het hier in feite om een zinloze vergelijking gaat, aangezien

de semiotische, retorische, etc. mogelijkheden van het beeld op een totaal ander vlak liggen. De communicatieve mogelijkheden van het beeld dienen dan ook niet afgemeten te worden aan talige criteria. Nauw daarmee samen hangt zijn ontkrachting van een tweede, veelverbreid vooroordeel, nl. dat het kijken naar en begrijpen van beelden nauwelijks een intellectuele inspanning zou vereisen. Na het lezen van deze paragraaf wordt duidelijk dat een dergelijke opinie alleen maar kan voortkomen uit het niet nauwkeurig bekijken c.q. niet weten omgaan met de enorme en complexe hoeveelheid tekens die zelfs maar het meest eenvoudige beeld bevat. In het verlengde daarvan valt Peters de stelling aan dat beelden de verbeeldende creativiteit eerder zouden lamleggen dan stimuleren. In plaats van zoals vele anderen te vervallen in een reeks van normatieve uitspraken ten gunste van het ene of andere medium, beperkt hij zich tot een heldere en nauwgezette analyse van de typische karakteristieken van het verbeeldingsproces, zowel tijdens de act van het lezen als tijdens de act van het kijken. Eerlijker ook dan menig ander geeft hij aan dat op dit gebied voorlopig meer onzekerheden dan zekerheden bestaan. Binnen het onderzoek naar de mentale verwerking van informatie is wellicht nog het minst negatief gedacht over een mogelijke positieve rol van het beeld. Vaak reeds is immers de stelling geponeerd dat informatie die visueel wordt aangebracht, beter onthouden wordt. Echter ook tegenover zo'n in se positieve houding wenst de auteur de zaken te preciseren: om welk soort informatie heeft men het dan, over wat voor soort beelden en waaruit bestaat dan precies in zo'n geval die mentale verwerking?

Bovenstaande beschrijving doet vanzelfsprekend geen recht aan de totale inhoud van het boek. Wie daarover meer aan de weet wil komen, dient de tekst zelf ter hand te nemen. De lezer die zich de moeite troost om de vragen die Peters over het beeld aansnijdt, te bestuderen, zal merken dat deze doorgaans veel complexer zijn

dan men nogal eens wil doen voorkomen. Het is echter pas met het vaststellen van de pertinente vragen en problemen dat een serieuze discussie een aanvang kan nemen. Het is precies op dat vlak dat *Het filmische denken* een essentiële bijdrage levert. Dat de auteur daarnaast meer dan

adequate antwoorden verschaft op de vraagstukken die hij aan de orde stelt, maakt het boek alleen maar extra aanbevelenswaardig.

Peters, Jan Marie, *Het filmische denken. Of de binnenkant van de beeldcultuur*. Leuven, Acco, 1989, 235 biz., geïll., 590 BF